

Razmišljajući treba li se uopće osvrtni na gramatiku romskoga jezika Ljatifa Demira i Nevsije Durmiš, odlučila sam se ipak to učiniti da ne bismo još jedanput šutnjom poduprli stvaranje stručnjaka koji to zapravo nisu. Profesionalna je dužnost ukazati na pojavu novopečenih „stručnjaka” i na posljedice koje bi prešutno prihvatanje njih kao stručnjaka moglo imati za cijelu našu zajednicu, osobito onu akademsku. Ti „stručnjaci” jednostavno za tu struku nisu obrazovani ni formalno, ni neformalno. Ta nisu svi kojima je hrvatski materinji jezik kroatisti, kao što ne znači da čovjeka romologom čini to što je rođen kao Rom i što govori romski jezik.

Zdravka Matišić

Povijesna sociolingvistika za svakoga

(*The Handbook of Historical Sociolinguistics*. 2012. Ur. Hernández-Campoy, Juan Manuel; Conde-Silvestre, Juan Camilo. Blackwell Publishing. 674 str.)

Zbornik radova *The Handbook of Historical Sociolinguistics* iz 2012. godine u središtu čijega interesa je relativno mlada jezikoslovna disciplina – povijesna sociolingvistika, njezini korijeni, status i metodologija – rezultat je nastojanja istaknutih inozemnih lingvista okupljenih u mrežu *Historical Sociolinguistics Network* (<http://www.philhist.uni-augsburg.de/hison/index.php>).

Znakovito je da *Handbook* izlazi upravo na tridesetu obljetnicu fundamentalnoga povijesnosociolingvističkoga rada Suzanne Romaine *Socio-Historical Linguistics: Its Status and Methodology* (1982.), čija se godina objave uzima donjim rubnikom postojanja povijesne sociolingvistike kao samostalne discipline. U toj knjizi autorica istražuje jezičnu varijaciju u staroškotskome s obzirom na različite žanrove (od službenih dokumenata do poezije i književne proze), istovremeno raspravljajući o statusu i metodologiji nove discipline.

Ubrzo nakon objave Romaineine knjige održana je 1983. godine i prva radionica iz *društveno-povijesne lingvistike* (tj. *socio-historical linguistics*, kako su je tada još nazivali), u Poznanju, a tom su prigodom Suzanne Romaine i Elizabeth C. Traugott (1985: 5) istakle da im je glavni cilj ujediniti sociolingviste, povjesničare jezika i povjesničare te u nadolazećim istraživanjima povezati bogatu filološku tradiciju s tada suvremenim radom na kvantitativnoj metodi, analizi diskursa, pragmatici i sl. Kao što vidimo, od samoga je početka bilo jasno da će povijesna sociolingvistika počivati na interdisciplinarnosti.

Kako smo napomenuli, *Handbook* izlazi trideset godina nakon utemeljenja discipline u svojstvu preglednika dosadašnjih postignuća na tom području. Prije no što ga pobliže prikažemo, vrijedi naglasiti da se mnoge postavke iznesene u radovima koje sadržava nadovezuju na znamenite povijesosociolingvističke radove nastale tijekom proteklih godina. Ovom prilikom spomenut ćemo samo neke autore i naslove: Suzanne Romaine, *Socio-historical Linguistics* (1982.); Ingrid Tieken-Boon van Ostade, *The Auxiliary Do in Eighteenth-century English: a Sociohistorical-Linguistic Approach* (1987.); James Milroy, *Linguistic Variation and Change: on the Historical Sociolinguistics of English* (1992.); Tim William Machan i Charles T. Scott, *English in its Social Context: Essays in Historical Sociolinguistics* (1992.); Terttu Nevalainen i Helena Raumolin-Brunberg, *Sociolinguistics and Language History: Studies Based on the Corpus of Early English Correspondence* (1996.) i *Historical Sociolinguistics. Language Change in Tudor and Stuart England* (2003.); Juan Camilo Conde-Silvestre i Juan M. Hernandez-Campoy, *Sociolinguistics and the History of English: Perspectives and Problems* (2005.) i drugi.

The Handbook of Historical Sociolinguistics sadržava ukupno trideset pet članaka koje je napisalo četrdeset četvero autora s trideset sveučilišta iz gotovo svih dijelova svijeta, što je dokazom prilične proširenosti zanimanja za povijesnu sociolingvistiku u posljednje vrijeme.

U uvodnome dijelu zbornika urednici Juan Manuel Hernández-Campoy i Juan Camilo Conde-Silvestre smještaju i valoriziraju povijesnu sociolingvistiku u kontekstu suvremenih jezikoslovnih disciplina. Naglašavaju da je prvotno bila riječ o hibridnoj poddisciplini međustrukovnoga karaktera, kojoj je glavni cilj bio pronaći uzrok raznim varijantnim formama i upotrebama u određenoj zajednici tijekom vremena (str. 1). Ta se definicija u posljednjih tridesetak godina proširila jer je u metodologiju uključena i makrosociolingvistička perspektiva koja podrazumijeva sagledavanje višejezičnosti, jezičnoga dodira, odnosa prema jeziku (identiteta), standardizacije i sl. U pojednostavnijem obliku današnja definicija glasi: *povijesnoj sociolingvistici cilj je rekonstruirati povijest određena jezika u njegovu društveno-kulturnome kontekstu*. Kao jedan od najvećih doprinosa povijesne sociolingvistike urednici naglašavaju njezina postignuća vezana za dijalog između prošlosti i sadašnjosti u lingvističkim istraživanjima. Isprobavanjem sociolingvističkih metoda, prvotno osmišljenih za proučavanje sadašnjega jezičnoga stanja, na podacima iz prošlosti, povijesna sociolingvistika omogućuje bolju interpretaciju jezika u određenom vremenu i tijekom određenog vremena na društvenom i geografskom prostoru te nam nudi bolje razumijevanje prirode i strukture jezika kao ljudske sposobnosti.

Glavne metodološke dvojbe vezane za sociolingvističko izučavanje povijesti jezika naznačio je William Labov još 1972. godine napomenuvši da povjesničari jezika nemaju kontrolu nad izvorima koje proučavaju te da je ustvari riječ o lošim izvorima (*bad-data*), jer su mnogi tekstovi preživjeli pukom slučajnošću, a do nas su najčešće došli u fragmentarnome obliku. Dalje napominje da su tekstovi uglavnom iščupani iz svojega društvenog i stilističkog konteksta, a njihova se produkcija i recepcija ne mogu u potpunosti rekonstruirati (Labov 1972: 100). Ipak, četiri desetljeća poslije, povijesna sociolingvistika kao interdisciplinarnan pristup jeziku pokazuje znatne pomake u otklanjanju spomenutih dvojbi uvođenjem sporednih disciplina u vlastita jezična izučavanja. S jedne strane, korpusna lingvistika omogućuje joj simultani rad na svim sačuvanim tekstovima iz određena perioda, a s druge strane koristi društvenu povijest za rekonstrukciju demografskih i društveno-ekonomskih struktura u prošlosti. Takvim pristupom povijesna sociolingvistika postiže i empirijsku, ali i povijesnu pouzdanost.

Podatci se iz prošlosti povezuju sa sociolingvističkim varijablama, i to ne samo s društveno-demografskim faktorima poput dobi, društvenoga statusa, profesionalne i obrazovne pozadine, spola, migracijske povijesti, mreže osobnih poznanstava i sl., nego i sa širenjem jezičnih promjena u vremenu i prostoru. Time povijesna sociolingvistika doprinosi novom pogledu na jezičnu promjenu koja se više ne sagledava kao zamjena jednoga jezičnoga stanja drugim, nego kao snop složenih pravaca čiji su početak i širenje obično u interakciji s gore navedenim faktorima.

Cilj je ovog priručnika, kako naglašavaju urednici, prikazati recentna istraživanja koja bi trebala dati odgovor na pitanje u kojoj se mjeri sociolingvistički teorijski modeli, metode i ekspertize mogu primijeniti na rekonstrukciju povijesti jezika s obzirom na dijakronijsku jezičnu promjenu i razvoj (str. 4). U daljnjem tekstu osvrnut ćemo se na osnovne teze iznesene u radovima iz *Handbooka*, pri čemu o nekima planiramo govoriti detaljnije, a o drugima šturije, kako ne bismo premašili očekivani opseg prikaza.

I. dio – Početci i teorijske pretpostavke

Povijesna sociolingvistika nalazi se na stjecištu dvaju područja – sociolingvistike i povijesne lingvistike – i u tom smislu Jean Aitchison istražuje odnos dviju, od de Saussurea naovamo, nepomirljivih dimenzija u proučavanju jezične varijacije i promjene – sinkroniju i dijakroniju. Autorica argumentirano obrazlaže zašto se slaže s Romanom Jakobsonom (i drugima) koji smatra da se sinkronija i dijakronija preklapaju te da se teško mogu razumjeti jedna bez druge. Za potkrepu svojega stajališta navodi jasne primjere njihove neodvojivosti: na prvome mjestu jezičnu varijaciju koja prethodi jezičnoj promjeni, a na

drugome polisemiju i njezina značenjska naslojavanja, gdje oba fenomena podrazumijevaju istovremenost staroga i novoga. Terttu Nevalainen i Helena Raumolin-Brunberg predstavljaju početke povijesne sociolingvistike kao hibridne discipline, a daju i opći pregled smjerova istraživanja. Ističući njezinu interdisciplinarnost, povezuju povijesnu sociolingvistiku s više humanističkih i društvenih disciplina (npr. s dijalektnom geografijom, pragmalingvistikom, analizom diskursa, filologijom, korpusnom lingvistikom, poviješću jezika, povijesnom gramatikom, društvenom poviješću i sl.), s time da popis ostavljaju otvorenim podrazumijevajući da se disciplina i dalje razvija. Robert McColl Millar u trećem poglavlju raspravlja o makrosociolingvističkim konceptima primijenjenim u povijesti jezika te supostavlja novu disciplinu starijima: društvenoj povijesti i sociologiji jezika. Zaključuje da jezična upotreba mora biti analizirana u društvenome kontekstu jer jedino na taj način možemo razumjeti govornike u prošlosti kao pojedince i kao grupe, zajedno s varijantama koje upotrebljavaju.

II. dio – Metode za sociolingvističke studije iz povijesti jezika

U drugome dijelu ispituju se metode povijesnih sociolingvista, a osobita se pažnja posvećuje izvorima za lingvističke i povijesno-društvene podatke te problemima na koje se nailazi u prakticiranju takve vrste društveno orijentirane jezične arheologije. Hernandez-Campoy i Schilling daju pregled najčešćih metodoloških dvojbi u povijesnoj sociolingvistici te govore o reprezentativnosti i autentičnosti sačuvanih tekstova, utvrđivanju autorstva, društvenoj i povijesnoj pouzdanosti, ideologiji standardnih jezika i sl. Alexander Bergs posvećuje poglavlje *principu ujednačenosti (Uniformitarian Principle / Principle of Uniformity)*, koji glasi: promatranjem sadašnjih jezičnih procesa i stanja možemo zaključivati i o onima u prošlosti, iz čega slijedi da je sve ono što je moguće danas, bilo moguće i u povijesti, ali i obrnuto. Autor upozorava da je taj princip iznimno koristan ako se primjenjuje s oprezom, to jest, ako uzima u obzir koncepte poput norme, standarda i prestiža u svakoj pojedinoj zajednici, jer u protivnome može dovesti do anakronizma. U sljedećem radu Pascual Cantos govori o jezičnome korpusu smatrajući ga najkorisnijim alatom za prevladavanje problema *bad-data*, jer podrazumijeva istodobnu obradu svih tekstova iz određenog vremena.

Slijedi nekoliko poglavlja o samim izvorima, kao o osnovnome problemu u povijesnoj sociolingvistici. Budući da nisu svi sačuvani izvori od jednake važnosti, a iz njih se ekstrahiraju slojevi varijacije, važno je za svaki tip izvora primijeniti drugačiji pristup. Nila Vázquez i Teresa Marqués-Aguado bave se srednjovjekovnim rukopisima naglašavajući činjenicu da se istraživač susreće s

oskudnijim tekstovima i metapodacima što se više vraća u prošlost, ali i da su rezultati analize pouzdaniji ako su tekstovi korektno editirani. Laura Esteban-Segura nudi tipologiju izvora razmatrajući pritom medicinske, službene i religijske dokumente kao korisne materijale za istraživanje srednjovjekovnog engleskog. Stephan Elspaß proučava jezik privatnih pisama i dnevnika od 15. stoljeća naovamo, primjećujući da ti tekstovi nisu fikcionalni, nego su vrlo bliski prirodnomu govoru. Kormi Anipa bavi se književnim izvorima u povijesosociolingvističkim istraživanjima i daje primjer proučavanja varijantnosti u Shakespeareovu jeziku. Carol Percy proučava reklame i novine kao izvore za povijesosociolingvistička istraživanja, smatrajući da oni sadrže širok spektar suvremenih tekstnih tipova, a istovremeno utječu na jezik svojih čitatelja.

III. dio – Jezične i društveno-demografske varijable

Treće je poglavlje posvećeno jezičnim i društveno-demografskim varijablama i u njemu je predočena međuzavisnost izvanjezičnih faktora, poput društveno-demografskih varijabli i/ili varijacija proizašlih iz konteksta, i jezičnih varijabli, iz čega proizlazi da je povijesna sociolingvistika u stanju uočiti, locirati, opisati i objasniti podudarnost između društvene i jezične varijacije u prošlosti (str. 5). U radovima 12 – 16 autori govore o povezanosti jezične i izvanjezične varijacije s obzirom na različite razine jezičnoga opisa: Hanna Rutkowska i Paul Rössler (o ortografskim varijablama), Anna Hebda (o fonološkim varijablama), Anita Auer i Anja Voeste (o gramatičkim varijablama), Joachim Grzega (o leksičko-semantičkim varijablama) te Andreas H. Jucker i Irma Taavitsainen (o pragmatičkim varijablama). Najveća je vrijednost tih uistinu zanimljivih radova upravo činjenica da se bave teorijskim i metodološkim dvojama i da su preglednoga karaktera, a u skladu s time donose iscrpan popis bibliografskih jedinica vezanih za istraživanje varijabilnosti na svakoj razini jezičnoga opisa u prošlosti. Posljednja tri rada trećega poglavlja posvećena su istraživanju jezika s obzirom na neovisne društvene varijable i preispitivanju pouzdanosti takve vrste istraživanja u povijesti jezika, čiji rezultati ovise isključivo o količini sačuvanih biografskih, društvenih i jezičnih podataka. Agnieszka Kiełkiewicz-Janowiak govori o klasi, dobi i spolu, Juan Camilo Conde-Silvestre o društvenim mrežama i o mobilnosti, a Rajend Mesthrie o rasi, religiji i kastama.

IV. dio – Povijesna dijalektologija, jezični kontakt i promjena

Teme radova smještenih u četvrto poglavlje usredotočene su na povijesnu dijalektologiju, jezični kontakt i jezičnu promjenu te s različitih aspekata sagledavaju jezike i dijalekte u geografskom i društvenom kretanju tijekom vremena. Kao što je poznato, jezična promjena (i njezino širenje) već

desetljećima zaokuplja pažnju lingvista. U IV. se poglavlju pokazuje na koji način razumijevanje sadašnjosti pomaže u razumijevanju prošlosti, a u radovima su predstavljene mogućnosti novih sociolingvističkih i dijalektoloških koncepata i metoda u razjašnjenju povijesne varijacije i promjene.

Paul Roberge proučava teleologiju jezične promjene s obzirom na funkcionalistička i nefunkcionalistička objašnjenja, dok Raymond Hickey razjašnjava kompleksnost unutarjezičnih i izvanjezičnih faktora kao pokretača promjena u jezičnoj zajednici i nudi njihovu tipologiju. Brian Joseph, nadalje, daje kritički osvrt na dva najpoznatija modela jezične promjene – na leksičku difuziju (*lexical diffusion*), koja podrazumijeva postupno širenje jezičnih promjena kroz leksik, i na mladogramatičarsku hipotezu o simultanom provođenju jezične promjene u svim riječima (*regular (neogrammarian) sound change*). Mieko Ogura bavi se vremenskom dimenzijom tih dvaju modela i posljedicama koje imaju na druge sociolingvističke konstrukte, primjerice na društvene mreže, a David Britain ispituje različite metode geografske difuzije inovacija i promjena. U idućim dvama radovima autori se usredotočuju na povijesnu rekonstrukciju regionalnih dijalekata s pomoću perspektive koju pruža suvremena dijalektologija, osobito jezični atlasi (Anneli Meurman-Solin), i na načine na koje se iz jezičnih atlasa ekscerpiraju empirijski dokazi za ranu dijalektološku promjenu (Roland Kehrein). Matthew Toulmin piše o povijesosociolingvističkoj jezičnoj rekonstrukciji izvan Europe i daje rezultate analize provedene u Indiji i na Fidžiju. Herbert Schendl govori o istraživanju prebacivanja kodova kao poddisciplini povijesne sociolingvistike te o povezanosti toga fenomena s višejezičnosti i jezičnim kontaktom. Daniel Schreier bavi se utjecajem migracija na jezične sustave, s osobitim naglaskom na društvene i jezične faktore koji utječu na koinéizaciju. Temom su posljednjega rada IV. poglavlja procesi konvergencije i divergencije u povijesnim (praindoeuropskome i latinskome), kao i u suvremenim svjetskim jezicima (španjolskome, portugalskome, francuskome i engleskome).

V. dio – Stavovi o jeziku

Posljednje je poglavlje *Handbooka* posvećeno stavovima o jeziku. U radovima se pokazuje na koji su način stavovi „jezičnih poduzetnika” („language managers”) u prošlosti često dovodili do purizma i preskriptivizma, što je u očitj vezi sa standardizacijom, ali i do stvaranja jezičnih mitova, osobito poslije 19. stoljeća. Takvi konstrukti, najčešće ideološki obojeni, često su utjecali na evaluaciju jezika i jezičnih sustava te na sociolingvističke aspekte poput stigmatizacije varijanata i varijeteta, njihov razvoj i opstanak, odnosno njihov nestanak, ili čak na status njihovih govornika. Konačno, autori upozoravaju

da jezični mitovi mogu utjecati i na naš današnji pristup izučavanju povijesti jezika, jer su uspostavivši kanonsku selekciju aspekata koje vrijedi izučavati i onih koje ne vrijedi, često doveli do situacije u kojoj povijest jezika postaje poviješću *standardnoga* jezika. Spomenute teme obrađene su u radovima Jamesa Milroya (Sociolingvistika i ideologije u povijesti jezika), Richarda Wattsa (Jezični mitovi), Nilsa Langeri i Agnete Nesse (Jezični purizam) te Anni Sairio i Minne Palander-Collin (Prestižni sustavi u jezičnoj povijesti). U posljednjem radu Catharina Peersman traga za izvorima tih procesa analizirajući pisane vernakulare u srednjem vijeku i renesansi.

Lako je uočiti da je *Handbook* bogat radovima širokoga spektra sociolingvističkih i povijesosociolingvističkih tema u kojima autore više zanimaju teorijske postavke, propitivanje metodologije i definicija, a manje analize pojedinih slučajeva, s ciljem da priručnik bude nepristran. Suradnici kombiniraju rekapitulirane stavove iz već poznatih radova s proširenim zanimanjem za druga lingvistička i društvena područja, a s namjerom da knjiga bude zanimljiva i laicima i ekspertima. Vrijedi naglasiti da unatoč očiglednoj prevazi engleskoga kao objekta jezičnoga istraživanja u povijesnoj sociolingvistici (kao i u drugim jezikoslovnim disciplinama), autori priloga u *Handbooku* vode računa o različitim jezicima (kako indoeuropskim tako i neindoeuropskim), a povijesosociolingvističkim analizama iskušavaju granice nove discipline na raznolikosti jezičnih sustava. U tom kontekstu spomenut ćemo da i u hrvatskome jezikoslovlju odnedavno postoji interes za povijesnu makro- i mikrosociolingvistiku i njezine metode. U dvjema monografijama: Anita Peti-Stantić, *Jezik naš i/ili njihov* (2008.) i Kristian Novak, *Višejezičnost i kolektivni identiteti iliraca – jezične biografije Dragojle Jarnević, Ljudevita Gaja i Ivana Kukuljevića Sakcinskog* (2012.); te u dvjema disertacijama: Alexander D. Hoyt, *A Historical-Sociolinguistic Analysis of the Written Correspondence of Vjekoslav Spinčić (Povijesno-sociolingvistička analiza pismene korespondencije Vjekoslava Spinčića)* (2012.) i Bojana Schubert (r. Marković), *Jezik Ivana Krizmanića (povijesno-sociolingvistička analiza)* (2014.), povijesosociolingvistička teorija i metodologija konzultirane su kao centralne ili pomoćne jezikoslovne discipline.

Na temelju iščitavanja zbornika *The Handbook of Historical Sociolinguistics* može se zaključiti da je povijesna sociolingvistika na svoj trideseti rođendan poprilično izgrađena i u svjetskim razmjerima proširena jezikoslovna disciplina. Iako ju prate određene teorijske i metodološke dvojbe, kao i svaku drugu jezikoslovnju disciplinu, ona se već više puta pokazala vrijednim i nezaobilaznim alatom u istraživanju jezične varijacije i promjene u prošlosti.

Literatura

Labov, William. 1972. *Sociolinguistic Patterns*. University of Pennsylvania Press.

Traugott, Elizabeth C.; Romaine, Suzanne. 1985. Papers from the workshop on socio-historical linguistics. Preface. *Folia Linguistica Historica* VI/1. 5–6.

Bojana Schubert

*Karab 'ijtk*¹ za međimurski dijalekt

(Blažeka, Đuro; Rob, Grozdana. 2014. *Rječnik Murskog Središća*. Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Grad Mursko Središće – Županija međimurska – Tiskara Letis. Zagreb. 695 str.)

U vrijeme kad se zbog promjene načina života i novih proizvodnih tehnologija te pod utjecajem medija i obrazovanja mjesni govori nepovratno mijenjaju, a mikrotoponimija se rapidno gubi, pisanjem se dijalektnih rječnika želi trajno sačuvati to jezično blago.

Đuro Blažeka kao izvorni govornik jednoga međimurskog govora, te kao dijalektolog i autor četiri knjige i pedesetak, najvećim dijelom, znanstvenih radova s područja kajkavskoga narječja, u suradnji s gospođom Grozdanom Rob, rođenom *Serj' ončarkom* 'stanovnicom Murskoga Središća', autor je prvoga rječnika jednoga mjesnog govora međimurskoga dijalekta. Već prema opsegu rječnika (695 stranica) te pregledom sadržaja, vidi se da je uloženi velik trud i mnogo vremena u prikupljanje građe i njezinu leksikografsku obradbu.

Rječnik Murskog Središća sastoji se od sljedećih poglavlja: *Zemljopisni položaj i povijest grada Mursko Središće* (17–18); *Govor Murskog Središća* (19–23); *Fonologija* (23–37); *Morfologija* (38–40); *O nastanku i koncepciji rječnika govora Murskog Središća* (41–47); *Literatura o međimurskom dijalektu* (48–53); *Ostala literatura* (53–54); *Grafija* (55); *Kratice* (56); *Rječnik govora Murskog Središća* (57–560); *Bilješke o autorima* (561–563) i *Izbor fotografija* (565–695).

U poglavlju *Zemljopisni položaj i povijest grada Mursko Središće* navodi se kako je Mursko Središće najsjeverniji hrvatski grad (status grada ima od

¹ *Karab 'ijtk* ili karabitka je rudarska svjetiljka.